

Martin Fahlgren

Borgerliga fascismteorier

Inledning

Frågan hur man effektivt bekämpar högerextremism kan komma att bli en ödesfråga inom en inte allt för avlägsen framtid. I vissa länder i Europa är det redan en realitet. Det finns dock inget enkelt svar på den ställda frågan. Skillnaderna mellan olika högerextremistiska strömningar är avsevärda och därför kan man inte bemöta allesammans på samma sätt, utan det är viktigt att förstå vilka slags motståndare vi har att göra med. Som alltid när det gäller problemlösning så bör man börja med att noga studera problemet (för att t ex avgöra om ett visst extremistiskt parti är fascistiskt eller inte, vad det står för, vilka politiska mål det uppställt, vilka organisations- och aktionsformer det använder sig av, vilka internationella och andra kontakter det upprätthåller osv).

Tyvärr råder det – även inom den s k vänstern – oklarhet/oenighet, för att inte tala om förvirring, när det gäller synen på högerextremismen i dess olika skepnader. Detta leder till att det blir svårt eller omöjligt att komma överens om hur man lämpligen bör ta itu med olika högerextremistiska organisationer. Därför är det viktigt att klargöra eventuella meningskiljaktigheter och om möjligt lösa dem.

Vi står inför flera frågeställningar som inte *direkt* har med varandra att göra, men som givetvis hänger samman:

1. Hur definiera fascism? Här har vi å ena sidan en del nyare borgerliga teorier, å andra sidan marxistiska. Vad karakteriserar de olika teorierna och vad skiljer dem åt? Vilken ska vi basera oss på? Eller kan vi använda oss av flera?
2. Oavsett vilken teori eller vilka kriterier som används, så uppstår gränsdragningsproblem när vi har att ta ställning till en viss organisation. Att t ex grekiska Gyllene gryning är fascistiskt/nazistiskt, råder det säkert ingen oenighet om, förmodligen inte heller om Svenskarnas parti och Jobbik i Ungern. Men hur står det till med Sverigedemokraterna, Marine Le Pens Front National (Frankrike), Geert Wilders PVV ("Frihetspartiet" i Nederländerna), Vlaams Belang (Belgien), BNP och EDL (Storbritannien), Berlusconi PdL ("Frihetens folk" i Italien), Dansk Folkeparti, Fremskrittspartiet (Norge), Sannfinländarna ...?
3. Vilken strategi och taktik(er) ska vi använda/förespråka mot olika högerextremistiska och fascistiska grupper/rörelser? Att behandla alla lika duger inte (t ex borde det vara ganska självklart att man inte bör bemöta en organisation som tillgriper systematiskt våld mot invandrare och politiska motståndare på samma sätt som en organisation som huvudsakligen håller sig till "demokratiska spelregler" och tar avstånd från sådant våld).

Fascismteorier

När man i aktuell debatt använder begreppet *fascism* kan det vara förvirrande, eftersom det används på så många olika sätt, ofta utan en klar uppfattning vad man egentligen menar. Detta bidrar i sin tur till politiska problem, oenighet om hur man lämpligen bör ta itu med och bekämpa olika högerextremistiska rörelser m m.¹ Med en mer utarbetad syn på vad som kännetecknar fascism och vad som skiljer den från andra politiska riktningar får man verktyg som gör det möjligt att bättre klassificera de högerextrema grupperna och organisationerna och

¹ Ett sätt att undvika begreppsförvirring är att göra det enkelt för sig och säga att alla högerextremister är fascister. Men det är inte särskilt förnuftigt, eftersom man då bortser från viktiga skillnader mellan olika sådana rörelser och därmed också gör det svårt att effektivt bemöta och bekämpa de olika varianterna.

därmed också bättre förutsättningar att ta itu med högerextremismen i dess olika former. Med en sådan analys och förståelse i botten kan man också undvika många misstag som lätt görs i stridens hetta, misstag som kan få oönskade konsekvenser och t o m spela högerextremismen i händerna. Det är dags att på ett seriöst sätt ta itu med sådana frågor, nu då samhällsklimatet (pga av de olika krissymptom som tornar upp sig) är sådant att högerextremismen vädrar morgonluft.

Denna artikel behandlar främst den första punkten ovan, dvs diskuterar vad som är utmärkande för *fascism* och fascistiska rörelser. Artikeln tar speciellt upp den akademiska (borgerliga) fascismforskningen, med utblickar mot den svenska debatten. Därvid berörs även högerextremism i vidare bemärkelse. Däremot försöker artikeln inte tränga in i de frågeställningar som nämns i punkterna 2 och 3 – till det får vi återkomma (se dessutom lästipsen i slutet av artikeln, där det ingår texter som tar upp sådana frågor).

Fascismen har studerats och analyserats sedan 1920-talet. Slående är att det saknas en verklig samsyn om vad som utmärker detta fenomen: olika författare lägger tonvikt på olika aspekter. Det gäller såväl teorier från vänsterhåll (marxistiskt baserade)² som från borgerligt håll. Detta har flera orsaker, inte minst så är själva företeelsen fascism så brokig och komplex att den inbjuder till att lyfta fram vissa egenskaper och bortse från andra.

Benito Mussolini och Adolf Hitler – fascistiska diktatorer

Men låt oss börja med en kortfattad historisk tillbakablick:

Marxister har sedan länge – i synnerhet under 1920- och 1930-talen – försökt analysera och karakterisera fascismen. Bland de som bidragit till detta kan nämnas Otto Bauer, Antonio Gramsci, Arthur Rosenberg, August Thalheimer, Daniel Guérin och Leo Trotskij. I samtliga marxistiska teorier spelar ekonomiska och sociala faktorer en avgörande roll: En kapitalism i djup kris är en viktig förutsättning för att fascistiska rörelser ska växa fram och i synnerhet

² Marxister har varit oense om hur man teoretiskt skulle karakterisera den fascistiska staten, dvs då fascisterna gripit makten. Exempelvis ansåg Thalheimer att fascismen vid makten är en variant av *bonapartism*, Gramsci använde begreppet *caesarism*, medan Trotskij lade tonvikten vid att den är ”monopolkapitalets mest skoningslösa diktatur” (se hans artikel [Vad är nationalsocialismen?](#) från november 1933). Det fanns heller inte samsyn på vilka stater som skulle betraktas som fascistiska, t ex ansåg vissa att Pilsudskis Polen var fascistiskt, medan andra inte ansåg det.

kunna vinna massanslutning; fascismens främsta potentiella massbas utgörs av småbourgeosi, trasproletariat och delar av mellanskikten, men den kan rekrytera även från andra klasser (inklusive arbetarklassen) och speciella yrkesgrupper, såsom polis och militär, etc.

Daniel Guérin, fransk anarko-kommunist som analyserade fascismen

Fram till 1960-talet hade marxister närapå monopol på fascismeteorier, dvs ytterst få borgerliga forskare hade innan dess försökt sig på att definiera fascism, men vid denna tidpunkt började borgerliga forskare att gripa sig an frågan. En tongivande pionjär var den tyske historikern Ernst Nolte³. Denne betonade fascismens ”anti-marxism” – han såg faktiskt fascismen främst som en reaktion på ryska revolutionen (ibland går han så långt att han hävdar att det är den kommunistiska rörelsens fel att fascismen uppkom).

Efter hand reviderade Nolte sin fascismuppfattning och övergick till att arbeta med begreppet *totalitarism* som han menade kunde användas för att förklara både Nazisttyskland och Sovjetunionen (Nazisttyskland var en ”spegelbild” av Sovjetunionen sade han).

Ernst Nolte

Noltes uppfattningar blev allt mer kontroversiella och ifrågasatta, och i mitten av 1980-talet började en debatt där Noltes syn på fascismen utsattes för hård kritik. Till en början var det

³ En av hans böcker finns på svenska: [De fascistiska rörelserna](#) (Bonniers 1968).

främst tyska historiker, filosofer och statsvetare som kritiserade Nolte (debatten kallas därför ofta "Historikerstreit", historikerstriden), men snart drogs även "utlänningar" med i diskussionen. Nolte anklagades bl a för att bagatellisera förintelsen, vara anti-semit och i själva verket försvara nazismen. När debatten 1989 avslutades, stod Nolte som "förlorare". Han har även därefter fortsatt att skriva om fascism, kommunism och islamistisk fundamentalism, som han betraktar som en variant av fascism, men är numera i stort sett marginaliserad, dvs han har ytterst få anhängare/förespråkare bland fascismforskarna (däremot har han fått en del nya, mer suspekta vänner). Helt oavsett detta, så betraktar akademiska fascismforskare fortfarande Noltés tidiga arbeten som viktiga och värda att studera. Och även om Noltés alltmer extrema idéer fått honom att hamna "i kylan", så måste det medges att historikerstriden bidrog till att klargöra och sätta fingret på viktiga problem.

En av förgrundsfigurerna i den moderna borgerliga fascismforskningen är britten Roger Griffin. Bland hans arbeten bör speciellt nämnas "standardverket" *International Fascism: Theories, Causes and the New Consensus* (1998), vilket är en av honom redigerad antologi som förutom texter från den moderna forskningen även innehåller utdrag ur historiska texter, liksom exempel på marxistisk kritik mot de borgerliga fascismteorierna.

Griffins uttalade syfte med antologin är att reda ut begreppet och forskningsläget. Som boktiteln antyder så vill Griffin påvisa en "konsensus" (samsyn) bland akademiska forskare om hur "fascism" ska definieras. Att det skulle råda en verklig "konsensus" är dock en stor överdrift – man får ställa verkligen låga krav på samsynen om man ska godta en sådan karaktäristik (mer om det nedan).

Det som Griffin betecknar som framväxten av en "ny konsensus" baseras på den forskning och debatt som började på 1980-talet, främst i den anglosaxiska världen. Bland de som bidragit till denna kan nämnas Roger Eatwell, James Gregor, George Mosse, Stanley Payne, Diethelm Prowe, Zeev Sternhell – artiklar från dessa ingår i antologin.

Gemensamt för dem är att de i olika grad kritiserar marxistiskt baserade fascismteorier, vilka alla lägger stor vikt vid ekonomiska, sociala etc förhållanden, något som Griffin & Co anser vara felaktigt. De har alla en *borgerlig* (liberal) grundsyn, där *idéer* är avgörande, dvs de vill definiera fascismen enbart utifrån dess *ideologi* – och utgår då från fascisternas syn på sig själva, dvs vad de *själva* säger sig stå för och sträva efter. Fö uppvisar de olika artiklarna en hel del meningsskiljaktigheter och ömsesidig polemik (även Griffin får utstå en hel del kritik, exempel på detta ges nedan).

Griffins definition av "generisk fascism"⁴ (lanserad 1991) är väldigt kort:

min fascismdefinition kan formuleras i tre ord 'palingenetisk form av folklig ultranationalism' (eller kortare: 'palingenetisk ultranationalism') [Griffin, *International fascism...*, s 13]

Kommentar: ordet "palingenetisk" betyder återfödelse eller återskapelse och syftar på att den fascistiska ideologin innefattar en längtan efter någon mytisk pånyttfödelse (man griper bl a tillbaka till myter från "fornstora dar", tex från vikingatiden när det gäller Norden), medan "ultranationalism" betyder extrem nationalism.

Griffin vill således reducera fascismdefinitionen till "palingenetisk, folklig ultranationalism", dvs han anser att fascismen utgör en specifik *ideologi*, vars väsentliga kärna kan sammanfattas i dessa tre ord. I senare sammanhang har Griffin tillfogat ytterligare bestämmingar, såsom att "fascismen är en *revolutionär* form av nationalism..." (min kursiv.).

⁴ "Generisk fascism" betyder att det handlar om ett allmänt/universellt fascismbegrepp, dvs avsikten är att definitionen ska inbegripa alla varianter av fascism.

Detta att fascismen bör definieras genom att specificera en uppsättning idéer är Griffin och många andra av de akademiska fascismforskarna alltså överens om – däremot tvistar de om *vilka* idéer som bör ingå i definitionen. Sådant som marxister brukar anse vara viktigt, såsom fascistiska rörelser knytning till speciella klasser eller sociala skikt (småbourgeosi, trasproletariat), liksom mycket annat som brukar ingå i marxistiska fascismteorier, avvisas som irrelevant.

Däremot förnekar de inte att samhälleliga förhållanden är viktiga för att en fascistisk *rörelse* ska kunna nå framgång. I detta sammanhang bör nämnas att Griffin – när han skrev boken (1998) – ansåg att dagens värld inte gynnar fascistiska rörelser, att dessa var dömda till att förbli marginella fenomen:

Men den konjunktur av strukturella krafter som tillät fascism och nazism att erövra statsmakten existerar inte längre och därför är den under överskådlig framtid dömd att föra en högst marginaliserad tillvaro. [a.a. s 38]

Den djupa ekonomiska, sociala och politiska krisen i dagens Sydeuropa (Grekland, Spanien, Portugal...) har skapat en gynnsam jordmån för radikal högerextremism, vilket inte minst exemplet Gyllene gryning i Grekland visar. Hur Griffin ser på detta, vet dock ej undertecknad.

Nynazist: Nikolaos Michaloliakis, partiledare för grekiska Gyllene gryning

En intressant detalj som är värd att notera är att Griffin *inte* anser att det franska Front National⁵ var/är fascistiskt:

I Frankrike har Le Pens uppseendeväckande framgångsrika Front National en del fascistiska anhängare, men dess officiella plattform är en rasistisk perversion av en icke-konservativ liberalism snarare än en revolutionär trosbekännelse. [a.a. s 37]⁶

⁵ Det högerextrema Front National grundades 1972 av den f d fallskärmsjägaren (i Indokina och Algeriet) Jean-Marie Le Pen. I den franska vänstern diskuterades länge om detta parti borde betraktas som fascistiskt, men den dominerande uppfattningen, inklusive bland trotskister, blev att så inte var fallet. Se t ex [Vad händer i Frankrike?](#) (intervju med Daniel Bensaid från 1986) och artikeln [Den nya fascismen i Europa – så ska den bekämpas](#) (av britten Paul Clarke från 1994). Däremot har företrädare för brittiska SWP betecknat Front National som fascist.

⁶ För att citatet ska bli begripligt bör det påpekas att Griffin betraktar fascismen som *revolutionär* och *icke-konservativ* (mer om detta nedan). På ett annat ställe (a.a. s 288) skriver Griffin att Front National ”aldrig varit ett nazistparti och uppfyller inte ens villkoret palingenetisk ultranationalism...”.

Griffin drar således inte all högerextremism över en kam.

Griffin har alltså formulerat en ”minsta gemensamma nämnare” för fascism (forskarna använder ofta termen ”fascismens minimum”). Men när man vill avgöra om en viss organisation eller rörelse är fascistisk eller inte, då är man inte särdeles hjälpt av Griffins definition – den är för abstrakt eller diffus för att ”vanligt folk” ska kunna använda den, dvs det behövs mer utarbetade kriterier, identifierbara kännetecken. Griffin själv presenterar inte några sådana, han säger i stort sett bara att övriga kännetecken kan härledas ur 3-ords-definitionen. Flera av de övriga författarna uppställer dock mer utförliga definitioner. Här följer en sådan, Stanley Paynes ”topologiska beskrivning av fascismen”, som återfinns i bokkapitlet ”A form of revolutionary ultra-nationalism” [En slags revolutionär ultranationalism] (a.a. s 148):

A. *Ideologi och mål:*

Bekännande av en idealistisk, vitalistisk⁷, och voluntaristisk filosofi, som oftast innefattar ett försök att förverkliga en ny, modern, självvald och sekulär kultur.

Skapande av en ny nationalistisk auktoritär stat som inte grundar sig på traditionella principer eller modeller.

Organisering av en ny starkt reglerad, flerklassers, integrerad nationell ekonomisk struktur, antingen kallad nationellt korporativ, nationalsocialistisk eller national-syndikalistisk.

Positiv syn på och användning av, eller villighet att använda, våld och krig. Stormaktsmål, expansion eller en radikal förändring av landets förhållande till andra länder.

B. *De fascistiska negeringarna:*

Antiliberalism

Antikommunism

Antikonservatism (man måste dock inse att fascistiska grupper var villiga att ingå tillfälliga allianser med andra sektorer, oftast med högern)

C. *Stil och organisering:*

Försök till massmobiliseringar med militarisering av den politiska atmosfären och stilen med målet att bilda en partimilis i masskala.

Tonvikt på estetiken vid möten, i symboler och i den politiska liturgin, med betoning av känslomässiga och mystiska aspekter.

Extrem betoning av maskulina principer och manlig dominans, samtidigt som de be- känner sig till en starkt organisk syn på samhället.

Förhålligande av ungdomen framför andra perioder i livet, betoning av generationskonflikter, åtminstone för att genomföra de inledande politiska omvandlingarna. Speciellt en benägenhet att använda en auktoritär, karismatisk, personlig befälsordning, oavsett om ordern till en början i viss mån går att välja att lyda eller ej.

Lägg märke till att även Payne håller sig helt på det ideologiska planet. I hans beskrivning finns inget om fascismens knytning till kapitalismen, dess sociala bas (småborgerliga skiktens betydelse m m) osv. Inte ens fascismens traditionella fientlighet mot arbetarrörelsen nämns, annat än som ”antikommunism”. Däremot tar han t ex upp fascismens positiva syn på och vilja att tillgripa våld (något som Griffins definition inte säger något om), liksom dess strävan efter massmobilisering och att bilda ”partimilis” (jfr de paramilitära tyska ”brunskjortorna” och italienska ”svartskjortorna”) m m, vilket otvivelaktigt är väsentliga aspekter. Observera

⁷ *Vitalism* är den naturfilosofiska åsikt, som anser att det finns en grundläggande skillnad mellan det organiska, levande, och det oorganiska. Den organiska verkligheten kan inte fullt förklaras genom bara fysikalisk-kemiska (mekaniska) mekanismer, utan förutsätter särskilda livskrafter – ÖA.

också att Payne inte räknar rasism som ett typiskt drag hos fascism (de italienska fascisterna var till en början inte rasister).

Marxistisk kritik mot Griffin & Co

Marxister har traditionellt avvisat fascismdefinitioner som enbart baseras på ideologi och många marxister har (i England) också kritiserat Griffins och liknande uppfattningar.

Ett exempel på detta är brittiske SWP:aren⁸ och historikern Dave Renton, som har en lång verksamhet bakom sig som antifascist. Sina uppfattningar har han utförligt redovisat i boken *Fascism – Theory and Practise*.⁹

Rentons bok är till stor del en explicit kritik av Griffins teori. Som alla marxister lägger han stor vikt vid sociala och ekonomiska faktorer, liksom vid att fascismen är en produkt av en kapitalism i kris och att fascismen därför slutgiltigt kan utrotas enbart genom att krossa kapitalismen. Han betonar fascismens sociala (främst småborgerliga) bas, dess strävan efter att bli en utomparlamentarisk massrörelse som med *våld* bekämpar alla motståndare (i synnerhet arbetarrörelsen) m m. Däremot lägger han inte någon vikt vid den fascistiska ideologin – han utgör nästan negationen till Griffin-skolan i detta avseende. Renton menar att ideologin nästan är ointressant, eftersom fascismen är mycket opportunistisk och närmast fungerar som en kameleont i ideologiskt avseende. Här anser undertecknad att Renton går för långt: Om man bortser från ideologin lämnas utrymme för mycket subjektiva och tveksamma tolkningar, dvs det blir svårt att uppställa klara kriterier för vad som är fascism eller inte. Uppenbarligen böjer Renton käppen för långt här, men hans avvisande av den liberala (icke-marxistiska) ståndpunkten att det *endast* är ideologin som är väsentlig är otvivelaktigt korrekt utifrån en marxistisk ståndpunkt, oavsett vad man f ö anser om Rentons syn.

Andra marxister som kritiserat Griffin-skolan är t ex Tobias Abse¹⁰ och SWP:aren Donny Gluckstein. Även *liberaler* har kommit med invändningar, t ex Martin Blinkhorn som likt marxisterna kritiserar fascismdefinitioner som enbart utgår från ideologin (se utdraget ur en av hans böcker i bilaga nedan).¹¹ Debatt har även förts i brittiska tidningen *Searchlight* (bl a med inlägg från Griffin och Renton).

Detta visar återigen att det inte råder någon ”konsensus” bland historiker beträffande fascismsynen.

Liberala fascismteorier och dagens högerextremism

Som redan påpekats är Griffin, Stanley Payne m fl oeniga om en hel del, men de är överens om att fascismen ska definieras som en uppsättning idéer, där extrem nationalism är en viktig aspekt. De är också eniga om att fascismen bör betraktas som *revolutionär* och att den idémässigt är en form av socialism (!) – en syntes mellan socialism och nationalism – återigen rör vi oss på det rent idémässiga planet. En marxist kan inte undgå att höja på ögonbrynen inför sådana uppfattningar.

Vi ska nu titta lite närmare på den avslutande artikeln i Griffins antologi, Diethelm Prowes ”Fascism, Neo-Fascism, New Radical Right?” – ett längre utdrag ur artikeln ingår som bilaga nedan, så att läsaren själv kan bilda sig en uppfattning om vad han faktiskt säger och står för.

⁸ SWP står för Socialist Workers Party

⁹ Finns på nätet: [http://www.e-reading.org.ua/bookreader.php/135772/Fascism - theory and practice.pdf](http://www.e-reading.org.ua/bookreader.php/135772/Fascism_-_theory_and_practice.pdf). Ett till svenska översatt utdrag ur boken finns på marxistarkivet: [Dave Renton: Fascismen, teori och praktik](http://www.marxistarkivet.org/dokument/dokument.php?id=135772).

¹⁰ Se t ex Abses recension av Martin Blinkhorns bok *Fascism and the Right in Europe, 1919-1945*: <http://www.history.ac.uk/reviews/review/208>

¹¹ Det finns även andra icke-marxistiska fascismforskare som är kritiska mot Griffins fascismsyn, såsom Kevin Passmore, Richard Bosworth m fl

Artikeln är intressant bl a därför att den svenske journalisten/författaren Henrik Arnstad (HA), som intresserat sig för dagens högerextremistiska rörelser, vid flera tillfällen återoppat Prowe som stöd för uppfattningen att moderna högerextremistiska rörelser kan karakteriseras som "fascistiska". I en artikel i *DN* (29/7 2009) skriver han t ex:

Diethelm Prowe påpekar att dagens högerextremism på flera avgörande punkter passar väl in i de fascistiska modellerna, med viktiga undantag – varav det centrala är: De tar avstånd från själva begreppet fascism.

Prowe skulle alltså, enligt HA, anse att "dagens högerextremism" är fascistisk, med det viktigaste förbehållet att de (dvs högerextremisterna) inte själva vill vidkännas det. Varför det då? Jo, skriver HA, eftersom det idag vore

självmod för en europeisk politisk rörelse att öppet kalla sig för "fascistisk".

I en annan artikel (*DN* debatt 15/11 2012) skriver Arnstad om Sverigedemokraterna (SD):

Enigheten är total inom den internationella expertkåren inom fascismforskningen; de nya europeiska partierna är fascistiska. Dagens begreppsförvirring måste upphöra, det är dags att börja benämna SD korrekt i det offentliga samtalet.

Är Sverigedemokraten Jimmie Åkesson fascist?

HA anser sålunda att det är utomordentligt viktigt att stämpla SD som fascistiskt. Han tror uppenbarligen att begreppet fascism i allmänhetens medvetande är behäftat med så negativa associationer att om man sätter etiketten "fascism" på SD (oavsett vilket innehåll man lägger i begreppet), så skulle det utlösa en ryggradsreflex bland "vanligt folk": många som annars attraheras av SD:s idéer skulle vända SD ryggen och arbetet med att marginalisera SD skulle på så sätt underlättas avsevärt. Jag är övertygad om att HA här grovt misstar sig.¹²

HA menar således att SD, liksom en lång rad andra partier på högerkanten ute i Europa är fascistiska, och att han i den frågan kan stödja sig på Prowe och de övriga fascismforskarna, dvs

¹² Med Arnstads modell riskerar vi att få en fullkomligt fruktlös debatt där SD-förespråkare kommer att förneka att partiet är fascistiskt och peka på en hel del punkter där SD ideologiskt och politiskt skiljer sig från den historiska fascismen. En sådan debatt kan måhända framstå som givande för människor som är specialintresserade av ideologi och debatter på den nivån, men för "vanligt folk" riskerar en sådan debatt framstå som bråk om ord, som härklyverier utan en relevans för de ekonomiska, sociala och andra problem som majoriteten av befolkningen står inför. Knappast ett bra sätt att bekämpa SD. Överhuvudtaget så kan inte kampen mot högerextremism i första hand föras på det ideologiska planet. Det viktigaste är att ta itu med deras politik som den yttrar sig i praktiken och att formulera alternativ, ställa krav och organisera till kamp för dessa.

att de skulle vara överens om att dagens högerextremistiska partier bör betecknas som fascistiska.¹³

Jag anser att Arnstad här har fel. Vi har redan sett att Griffin – vars definition Arnstad säger sig basera sig på – inte gör en sådan svepande karakteristik av den moderna högerextremismen. Arnstad framlägger för ett inte enda citat från Griffin, Prowe eller någon annan av fascismforskarna som belägg för sitt påstående.¹⁴

Prowe tar faktiskt uttryckligen avstånd från standpunkten att ”dagens högerextremism” bör betraktas som en variant av fascism. Han undviker konsekvent begreppet ”fascism” när han diskuterar den moderna högerextremismen och talar i stället om ”nya radikala högern” [new radical right] och ”dagens höger rörelser” [present-day right-wing movements]. Detta är givetvis inget uttryck för en slarvig terminologi, utan det rör sig om ett medvetet ordval: Prowe vill med detta markera att han *inte* vill likställa mellankrigstidens fascism och dagens radikala högerextremism. Prowe argumenterar heller inte för att man (som Arnstad gör) ska omdefiniera begreppet fascism så att det kan appliceras på den moderna högerextremismen.

Prowe konstaterar att det inom den moderna fascismforskningen råder delade meningar om huruvida dagens *radikala* högerextremism kan likställas med mellankrigsfascismen eller inte:

...det är viktigt att skilja mellan två typer [av definitioner], varav den ena starkt förespråkar ett likställande av dagens radikala höger rörelser med mellankrigsfascismen, medan den andra häftigt argumenterar mot en sådan uppfattning. Den första typen av definitioner lägger främst tonvikten vid mentalitet, allmänt politiskt uppträdande och fascisternas målsättningar, medan den andra understryker de specifika historiska omständigheterna ur vilka de högerextremistiska rörelserna under mellankrigsåren trädde fram. (s. 308)

Prowes anser att ”även om ideologin och till och med en del av ledarna på ett kusligt sätt leder tanken till fascismen, så är de nuvarande västeuropeiska höger radikala rörelserna ett väsentligen annorlunda fenomen” och avrundar med orden (som han lånat från Richard Stöss) att ”Farfars fascism är död”. (s. 311)

Jag kan således inte finna att Prowe skulle hysa uppfattningen att de högerextremistiska rörelser som finns idag, eller ens de mer radikala av dem, bör betecknas som ”fascistiska” – tvärtom så säger han att skillnaderna är så stora att begreppet fascism inte är adekvat här. Den som trots detta menar att Prowe ger stöd för en sådan tolkning, måste gå utöver vad Prowe faktiskt skriver och hävda att *logiken* i hans resonemang leder fram till att man bör sätta likhetstecken mellan ”nya radikala högern” och fascism – Prowe gör det dock inte själv. Därför bör hans namn heller inte förknippas med uppfattningen att ”de nya europeiska partierna är fascistiska” (vilket Arnstad gör, se ovan).

Här kan det vara på sin plats att påpeka att resonemanget ovan givetvis inte bör tolkas som att det idag inte skulle finnas organisationer som uppfyller fascismkriterierna. Det är dock viktigt att inse – och det gör faktiskt också de flesta fascismforskarna – att inte alla katter är grå (eller bruna), dvs att högerextremismen är en brokig skara, som inrymmer allt från sådana som öppet hyllar Hitler, brukar nazistiska symboler och organiserar kampgrupper för att attackera invandrare och politiska motståndare (såsom det nynazistiska Gyllene gryning) till sådana

¹³ Det som Arnstad använder som huvudargument för att klassificera Sverigedemokraterna som fascister är en snäv tolkning av Griffins definition – det centrala är att SD står för en ”folkelig ultranationalism”. Annat som brukar förknippas med fascism (såsom våldsanvändning, avståndstagande från demokrati osv) är oväsentligt.

¹⁴ Arnstad antyder för detta själv när han säger att Prowe anser att det finns likheter mellan fascismen och den moderna högerextremismen, men att Prowe också anser det föreliggande viktiga skillnader – ”viktiga undantag” – vilka Arnstad dock inte klargör närmare. Påståendet – se tidigare citat – att ”det centrala” undantaget skulle vara att högerextremisterna själva förnekar att de är fascister är för inget som Prowe lägger vikt vid, han har en rad andra invändningar mot fascistetiketten.

som ”bara” allmänt är reaktionära och intoleranta (typ den kristna högern): begreppen högerextremism och fascism är inte synonymer – högerextremism är ett betydligt vidare begrepp än fascism. Fascismen är *en* form av högerextremism, men inte den enda. Det är utomordentligt viktigt att förstå detta för att inte hamna fel i kampen mot dessa strömningar.

Lästips: Mer om fascism och högerextremism

På *marxistarkiv.se* finns en hel del läsvärda texter om fascism – se under menyn *Fascism/nazism*. Där finns historiska arbeten (om nazismen och italienska fascismen), klassiska teoretiska arbeten (Trotskij, Rosenberg, Thalheimer m fl) och nyare texter (Ernest Mandel, Manuel Kellner, Paul Clarke, Gunnar Gunnarson m fl) – direktlänk: [Fascism/nazism](#).

Här kan det vara på sin plats att speciellt omnämna David Brolins artikel [Vad är fascism?](#) som i likhet med föreliggande artikel till stor del behandlar den moderna borgerliga fascistforskningen och de avtryck den gjort i den svenska debatten, men med något annorlunda vinkling.

Se även *Europa->Tyskland ->Kampen mot nazismen* – direktlänk: [Kampen mot nazismen](#), samt *Sverige-> Svensk högerextremism* – som bl a närmare diskuterar Sverigedemokraterna, direktlänk: [Svensk högerextremism](#)

Göteborg 27/11 2012

Martin F

Bilagor

1. Diethelm Prowe om fascism och högerextremism

Här ska vi låta Diethelm Prowe få utveckla sina tankegångar lite utförligare. Det rör sig om utdrag ur den tidigare nämnda och citerade artikeln, ”Fascism, neo-fascism, new radical right?”, från Griffins bok, *International Fascism...* Avsikten är dels att visa vad Prowe har att säga om definitionen av begreppet fascism, dels hur han ser på den moderna högerextremismen.

I det första utdraget redogör han först i punktform för det som han betraktar som en ”klassisk definition” av fascism (lägg märke till att han enbart tar upp ideologin). Sedan diskuterar han nyare definitioner, pekar på skillnader mellan olika definitioner och kritiserar en del ståndpunkter som framförts av andra (t ex Griffin).

Observera att Prowe *inte* anser att man kan kasta den ”klassiska” definitionen på sophögen, men att den bör modifieras och att den främsta skillnaden mellan gamla och nyare definitioner är att de moderna varianterna avvisar att fascismen skulle kännetecknas av ”konservatism och pessimism” (delvis i punkten 8 och 9 i ”klassiska” listan). Jfr f ö med Paynes moderna ”topologiska fascismdefinition” som vi återgett ovan, där *anti*-konservatism ingår i själva definitionen (dvs Prowe och Payne är i stort sett överens på denna punkt).

När det gäller nutidens högerextremism så betonar Prowe att den nya radikala högerns sociala miljö skiljer sig mycket från fascismens och att det, trots likheter i ”mentalitet och politiska visioner”, finns ”mycket viktiga skillnader” mellan fascismen och dagens högerextremism.

(OBS notapparaten har inte medtagits, fast notnumren finns med. Eftersom noterna nästan helt består av källhänvisningar så innebär deras utelämnande inte att man går miste om något väsentligt för resonemanget).

Prowes "klassiska definition" av fascism m m – (Griffin sid 309-311):

1. En snävt uteslutande, ilsket antagonistisk, ofta mystisk nationalism som mycket troligt omvandlas till rasism.
2. En tilltro till direkta, våldsamma aktioner, inte bara för att uppnå vissa specifika mål utan för att skapa starkare gemenskapsband.
3. Principen om en stark ledare, för att tillhandhålla en "frälsare" som har den absoluta makten därför att han instinktivt känner både folket och dess öde.
4. Förhärlikande av fysisk styrka sammanhängande med maskulinitet, ungdom och de mobiliserade massorna.
5. Följaktligen ersättande av etablerade eliter med en dynamiskt aktiv "krigarelit" – en anti-elitism som ibland framställs som en jämlikhetssträvan, men alltid icke-pluralistisk.
6. Militärliknande organisationer, formationer och ritualer, som emellertid föraktar de etablerade militärstyrkorna som begränsas av traditioner, institutioner etc.
7. En central betydelse för ritualer, myter, symboler, känslomässigt upphetsande demonstrationer och ceremonier med en högröstad, aktivistisk, anti-rationell "estetik".
8. Djup pessimism och fruktan för en nära förestående undergång, att fysiskt och i synnerhet andligt hotas och undergrävas av egendomliga främmande element.
9. Följaktligen en djup förbittring mot det moderna tänkandet (inte den moderna teknologin som sådan), som kräver attitydförändringar eller ny förståelse, inklusive förändring av könsroller och därmed hotar gamla identiteter – det som Nolte kallar "motstånd mot överskridande" och som i praktiken visar sig som antiliberalism, anti-rationalism, intolerans och ett förkastande av upplysningen, den franska revolutionen och socialdemokratien.
10. Således en tro på en sammansvärjning av mäktiga onda (sekulära) krafter (vanligtvis likställda med kommunismen eller sionismen) mot nationen – och därmed en tendens att bilda hemliga konspiratoriska anti-organisationer (antikommunistiska, antijudiska) som strävar efter en obegränsad makt i namn av säkerhet eller frälsning.
11. Vädjan till traditioner, men eftersom fascismen strävar efter en ständigt pågående mobilisering och våldsam militans också kombinerat med ett hat mot de etablerade eliterna och de konservativa, trots att fascismen delar många av deras mål och betraktar dem som sina mest naturliga bundsförvanter.¹⁸
12. En institutionell "representationsstruktur" som återspeglar funktioner och plikter inom politiken och ekonomin, såsom korporativism, som är utformad för att avskaffa traditionella materiella intressekonflikter mellan grupper, och bygger på ett mytiskt tidigare samarbete och förpliktelser.

Under det senaste årtiondet eller så har revisionister gjort betydande förändringar av denna sammanfattning. Deras grundläggande meningsskiljaktighet gäller fascismens band till konservatismen och pessimismen. Både Zeev Sternhell och Roger Griffin betonar fascismens socialistiska (Sternhell) eller populistiska (Griffin) sorelianskt-syndikalistiska revolutionära och således anti-konservativa sida,¹⁹ som inte avvisar moderniteten utan som, med Griffins ord, söker "en alternativ modernitet",²⁰ vilket påminner om Jeffrey Herfs resonemang om Weimar-republikens och Tredje rikets "reaktionära modernitet".²¹ "Således ger fascismen kroppslig gestaltning åt maniska uppmaningar till kulturell *optimism*" som rotas i en "intensivt idealistisk... djup önskan att överskrida samhällets nuvarande tillstånd".²²

Griffin tror felaktigt att denna iakttagelse vederlägger Noltes tredje avgränsande kännetecken på fascism, motståndet mot överskridande.²³ I själva verket är det Griffin som använder ordet ”överskridande” i en helt annan mening än den vanliga politisk-filosofiska meningen. Hans beskrivning av fascisternas fanatiska hängivenhet som ”en neurotiskt grundad felkanalisering av människans tendens till självöverskridande”²⁴ är just precis en *flykt* från jaget, inte ett överskridande av det. Det är en flykt förbi jagets ensamma gränser, på liknande sätt som den passion som psykiatern M Scott Peck har beskrivit uppstår under processen att bli kär. Den går inte utöver jaget för att sträcka sig efter andra och få en förståelse av deras olika världar, för att utveckla ett öppnare, mer moget perspektiv, utan är snarare en ”regressionsprocess”. Den gör det möjligt för de fanatiska anhängarna att ”återuppleva känslan av allsmäktighet” som försvann i och med upptäckten av jaget under den tidiga barndomen. I detta tillstånd ”verkar allting möjligt”, skriver Peck. ”Vi tror att styrkan hos vår kärlek (fanatisk hängivenhet i radikalernas fall) kommer att få motståndarnas styrkor att buga sig och underkasta sig...” Detta är Erich Fromms ”flykt från friheten” och Noltes motstånd mot överskridande. Denna självförnekelse av blind hängivenhet är, som i Pecks diskussion om att bli kär, ”inte en utvidgning av sina egna gränser eller begränsningar” – det vill säga överskridande – ”utan deras delvisa och tillfälliga sammanbrott”.²⁵ Således är Griffins ”maniska uppmaning till kulturell optimism” i själva verket en djupgående kulturell pessimism, om än aktivistiskt militant, eftersom den blint ”optimistiska” tron på ett nära förestående magiskt återfödande av nationen härrör ur en gränslös pessimism om den existerande nationens verklighet och möjligheterna för ett förnuftigt framåtskridande. Ändå har Sternhells och Griffins vidhållande av att fascismen och dess vision av en helt annan (och därmed ”modern”?) framtid är helt annorlunda än konservatismens och de traditionella värderingarnas framtid, gjort det möjligt för oss att öka vår förståelse av fascismen och med den besläktade politiska fenomen under 1900-talet.

Trots att alla ledande radikala höger rörelser i Europa förnekar direkta band till mellankrigstidens fascism, så passar dessa definitioner mycket bra på extremhögerens viktigaste partier i dagens Europa.²⁶ Kanske har en fientlig nationalism och rasism varit ett ännu mer särskiljande drag hos partier som Jean-Marie Le Pens *Front National*, de tyska *Republikaner*, Deutsche Volkunion (DVU) och Nationella demokratiska partiet, det brittiska National Front eller det italienska MSI (*Movimento Sociale Italiano*), liksom de radikala extrema högerungdomsgängarna, än vad som i allmänhet var fallet med mellankrigstidens fascism innan Hitlers arméer spred sin rasistiska terror. Den gamla sortens princip om ledarskap och militärliknande organisationer överlever främst i de radikala unga människors celler, men återspeglas också i högerpartiernas krav på en starkt auktoritär ledning och lag och ordning. Deras kärleksaffär med ritualer, myter, symboler och traditioner fortsätter, och den djupgående pessimismen och förkastandet av det moderna, materialistiska och ”förlöjligande” Väst riktas fortfarande i huvudsak mot de mest progressiva, liberala reformivrarna som Willy Brandt i Tyskland eller Simone Weil, ”den huvudsaklige arkitekten bakom de stora samhällsreformerna” i Frankrike.²⁷ En djupt rotad antikommunism/antisemitism är fortfarande en av den radikala högerens trossatser, och de har fortfarande en stark benägenhet till hemliga, konspiratoriska organisationer. Gerhard Paul har på ett elegant sätt sammanfattat dagens radikala högers program och dess nära släktskap med tänkandet och visionerna hos mellankrigstidens fascism som ”apokalyptisk förföljelsemani och en framrusande frälsare”.²⁸ Det är bara de korporativa lösningarna som har förlorat sin lyster.

Utifrån denna definition kan man alltså frestas att tala om dagens radikala höger rörelser som ”fascistiska”. Men ett sådant likställande på basis av de slående likheterna vad gäller tänkande och övergripande visioner utelämnar en väsentlig sida hos mellankrigstidens fascism. Ingen politisk rörelse växer fram i ett vakuum. Även höger har svarat på speciella historiska omständigheter som har format både deras speciella program och de verktyg som de har använt

under sin politiska kamp. Här uppvisar mellankrigstidens fascistiska partier och de senaste decenniernas radikala höger några mycket betydande skillnader. [. . .]

Även om ideologin och till och med en del av ledarna på ett kusligt sätt leder tanken till fascismen, så är de nuvarande västeuropeiska högerradikala rörelserna ett väsentligen annorlunda fenomen. De tydligaste och viktigaste skillnaderna är dessa:

1. De sociala motsättningar som underblåser den nuvarande radikala högers hatfulla språkbruk och våld är motsättningarna inom det framväxande europeiska *mångkulturella* samhället: sammandrabbningar längs nya åtskilda kulturella gränslinjer, i motsats till det ”splittrade samhället” i mellankrigstidens Europa, som kännetecknades av en djup spricka längs den klassiska klasskampens linjer, utifrån vilka nazisterna och fascisterna framställde sig som de mest effektiva räddarna: ”om det inte vore för oss nationalsocialister”, skrev den framtida propagandaministern Joseph Goebbels i *Der Angriff* i början av 1930-talet, ”så skulle den bolsjevikiska flodvågen för länge sedan ha svept över hela Tyskland och utrotat den ruttna och depraverade borgarklassen.”²⁹ Denna äkta fruktan för kommunismen.... [här följer 6 punkter på över 8 sidor där Prowe pekar på skillnader mellan fascismen och ”nya radikala högern”]

Och artikelavslutningen (s 320)

Sammanfattningsvis: trots de övergripande likheterna mellan den moderna sekulära högers rörelser, som innefattar både en klassisk fascism och den nuvarande radikala högern i Västeuropa, så skiljer sig dessa två fenomen på grundläggande sätt genom de avgörande förändringar som skett av de historiska ramarna. Allra viktigast är att omvandlingen av Västeuropas politiska kultur under årtiondena efter Andra världskriget under de senaste decennierna har sammanfallit med en allt snabbare (åter)uppkomst av ett mångkulturellt samhälle. Även om den dramatiska ekonomiska, politiska och sociala utvecklingen sedan 1945 gradvis har skiljt extremhögers yta från dess fascistiska föregångare under mellankrigstiden, så har ingenting varit så avgörande för den nya västeuropeiska radikala högers karaktär som uppkomsten av det nya mångkulturella samhället och den rasism som har uppstått mot det. I slutänden visar ingenting så tydligt hur central denna rasism mot det mångkulturella är, som det faktum att den nya högerextremismen inte har vuxit mest i de områden där mellankrigstidens fascistiska rörelser var starkast, eller där de ekonomiska förhållandena har varit mest oroande, utan där den nya invandringen har varit störst. Förvisso förhållningar och anammar högers mest radikala utkanter ibland de gamla fascistiska parollerna och myterna, eftersom dessa band bakåt ger dem en dramatisk närvaro och en känsla av makt som går avsevärt längre än vad de skulle kunna uppnå på annat sätt. Men även om de i tanken kan vara besläktade med mellankrigstidens fascism, så representerar de nya rörelserna en ny tidsperiod och de utkämpar nya och andra strider i Västeuropa. Med Richard Stöss' ord, ”Farfars fascism är död.”⁶⁷

Vad de radikala högerrörelserna i Östeuropa, där många mönster från tiden efter Andra världskriget har blivit kvar och ekonomiska påfrestningar som påminner om mellankrigstiden på ett allvarligt sätt belastar samhällssystemet, kommer att leda till återstår att se. De kommer otvivelaktigt att skilja sig en hel del från den radikala högers aktiviteter i Västeuropa under de senaste åren.

2. Fascismdefinition enligt Martin Blinkhorn

I sin bok *Fascism and the Right in Europe 1919-1945* (London 2000) kritiserar Blinkhorn Griffin & Co:s rent ideologibaserade fascismdefinition (se t ex kapitel 6 i boken). Nedan har vi dock begränsat oss till att återge ett utdrag ur bokens kapitel 8, ”Appendix: fascism, a template” (*Fascism...* sid 115-116), där förf. lägger fram sin egen definition. Lägga märke till

att Blinkhorn uttryckligen tar avstånd från alltför ”kortfattade” fascismdefinitioner (vilket givetvis utgör en indirekt kritik av Griffins 3-ordsvariant).

Fascism, en mall

När jag skrev denna korta bok var avsikten aldrig att ge ytterligare en definition av fascismen. Det måste ha blivit uppenbart att fascismens inneboende vaghet och den förvandling den måste genomgå på vägen från teorier, via en rörelse till makten, innebär att den inte på något tillfredsställande kan definieras exakt – och i synnerhet inte kortfattat. Det är som om man skulle försöka använda en enda definition eller beskrivning som omfattade larv, puppa och insekt. Även om det vore vetenskapligt möjligt så är det osannolikt att det skulle vara särskilt likt den synliga verkligheten.

Men att välja att helt och hållet avstå från alla definitionsförsök vore fejt av författaren och inte till hjälp för läsaren. Det som detta appendix därför erbjuder är inte så mycket en *definition* som en sorts *mall* i tre delar som försöker inbegripa den förvandling som historiker absolut borde anse vara avgörande för att förstå fascismen, men som alltför många statiska definitioner helt enkelt underlåter att ta itu med.

Fascismen kan alltså sägas vara:

1. *En samling teorier och ”myter”*, som i allmänhet uppstår i ett speciellt nationellt eller etniskt sammanhang och följaktligen är underkastad avsevärda lokala variationer. Dess kärna kan dock sägas bestå av:
 - i. extrem nationalism och ibland rasism, som omfattar →
 - ii. tro på en nationell och/eller rasrelaterad revolution som uttrycker en pånyttfödelse från ett tillstånd av underkastelse, dekadens eller ”förfall”, vilket i sin tur kräver →
 - iii. förkastande av (a) pluralistisk liberalism och demokrati, (b) en okontrollerad kapitalism, (c) en ”materialistisk” socialism, (d) föreställningar om klasskonflikter, allt till förmån för →
 - iv. ett auktoritärt eller mer sannolikt totalitärt styre som innefattar (a) ett enda parti, (b) ”principen om ledarskap” och (c) en ”integrerande” eller ”korporativ” stat. Och detta kommer att åtföljas av →
 - v. skapandet och (under förutsättning att tiden räcker) ett ständigt *återskapande* av nya härskande eliter bestående av exempel på en ”ny fascistisk människa”.
2. *En sorts politisk rörelse* (parti, förening, etc) vars ledare, intellektuella och i viss mån medlemmar omfattar och försöker tillämpa alla eller de flesta av idéerna ovan. Det bör dock påpekas:
 - i. att det djup, och den klarhet och konsekvens med vilka dessa teorier upprätthålls kan variera våldsamt, även inom rörelsens högsta skikt och speciellt på basnivå;
 - ii. att dragningskraften, rekryteringen och följaktligen styrkan bland massorna kan bero mindre på att man lyckas sprida dessa idéer än på en mer pragmatiskt antagen politik och propaganda, och
 - iii. att de fascistiska rörelserna, för att ens kunna erövra en del av makten, *ständigt* måste kompromissa med de etablerade eliterna och intressena.
3. *En sorts politisk regim* där en fascistisk rörelse eller parti spelar en monopolistisk eller dominerande roll eller har ett starkt inflytande. Här bör det påpekas:

- i. att även om den just framlagda definitionen kan verka självklar, så kan de oundvikliga kompromisser som påpekats i del 2 (iii) innebära att de fascistiska idéer som räknats upp i punkt 1 förblir tomma ord, propaganda och en uppgift på lång sikt istället för att verkligen ligga bakom regimens arbete, där den bakomliggande verkligheten är mer konservativ;
- ii. att "fascistiseringens" begränsningar och de fascistiska regimernas konsekvent bakomliggande konservatism som noterats ovan, i själva verket innebär att andra (betydligt vanligare) regimer av "auktoritärt konservativt" ursprung som medvetet antar fascistiska kännetecken, kan ligga närmare en förmodat "äkta" fascistisk regim än vad som ibland antas;
- iii. att historien inte står stilla eller att en regims centrala kännetecken inte nödvändigtvis är oföränderliga. Regimer kan utvecklas och förändra sina viktigaste kännetecken. Således blev Franco-regimen mindre "fascistisk" med tiden, medan Smetonas och Vichys regimer blev mer fascistiska. Och slutligen,
- iv. att även om nazismen uppenbarligen motsvarar hela del 1 och 2 i denna mall, så är det den *enda* regim där ordet "monopolistisk" i del tre verkligen kan sägas gälla, och den enda där de "fascistiska" idéerna och rörelsen gick utöver de kompromisser som andra aldrig lyckats undkomma.

(Översättningarna från engelska är gjorda av Göran Källqvist.)